

O'ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI FRAZELOGIZMLARNI TAQQOSLASH

Elmamatova Zebo Azizbek qizi

Samarqand davlat chet tillari instituti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Holikulova Gulchexra Yorqulovna

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot o'zbek va ingliz tillarida qo'llaniladigan frazeologik birliklarni qiyosiy jihatdan o'rganishga bag'ishlangan. Unda frazeologizmlarning ma'no, tuzilish va uslubiy xususiyatlari tahlil qilinib, ikki til o'rtasidagi o'xshashlik va tafovutlar ochib beriladi. Shuningdek, ularning milliy-madaniy asoslari hamda tarjima jarayonida yuzaga keladigan ayrim murakkabliklar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari frazeologik birliklar orqali tillar va madaniyatlar o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: frazeologik birlik, qiyosiy tahlil, o'zbek va ingliz tillari, ma'no va tuzilish, uslubiy xususiyatlar, madaniy omillar, tarjima jarayoni, lingvistik tadqiqot

Аннотация: Данное исследование посвящено сравнительному изучению фразеологических единиц, используемых в узбекском и английском языках. В работе анализируются семантические, структурные и стилистические особенности фразеологизмов, выявляются сходства и различия между двумя языками. Также рассматриваются их национально-культурные основы, а также некоторые трудности, возникающие в процессе перевода. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию взаимосвязи между языками и культурами через фразеологические единицы.

Ключевые слова: фразеологическая единица, сравнительный анализ, узбекский и английский языки, значение и структура, стилистические особенности, культурные факторы, процесс перевода, лингвистическое исследование

Abstract: This study is devoted to the comparative analysis of phraseological units used in the Uzbek and English languages. It examines the semantic, structural, and stylistic features of phraseological expressions, identifying similarities and differences between the two languages. The research also explores their national and cultural foundations, as well as certain challenges that arise in the process of translation. The findings contribute to a deeper understanding of the relationship between language and culture through phraseological units.

Key words: phraseological unit, comparative analysis, Uzbek and English languages, meaning and structure, stylistic features, cultural factors, translation process, linguistic research

Kirish

Frazeologizmlar xalqning madaniyati, tarixiy taraqqiyoti va dunyoqarashini ifodalovchi muhim til birliklari hisoblanadi. Ular yordamida til nafaqat aloqa vositasi sifatida, balki milliy meros va qadriyatlarni yetkazuvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Frazeologiya esa tilshunoslikning turg'un birikmalarni, ya'ni frazeologik birliklarni o'rganuvchi sohasi bo'lib, uning nomi qadimgi yunon tilidagi "phrasis" — ibora va "logos" — ta'limot, tushuncha so'zlaridan kelib chiqqan. Frazeologiya fan sifatida nisbatan keyin shakllangan bo'lib, jahon tilshunosligida XVIII asrdan boshlab frazeologik birliklar ilmiy asosda tadqiq etila boshlagan. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlarni lingvomadaniy jihatdan tahlil qilish ushbu tillardagi umumiyliklar va o'ziga xos farqlarni aniqlash imkonini beradi. Mazkur tadqiqot frazeologizmlarning til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqligini ochib berish hamda ularning tarjima jarayonidagi xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Frazeologik birliklar tilning alohida qatlamini tashkil etib, unda milliy tafakkur va madaniyat o'z aksini topadi. Masalan, ingliz tilidagi "It's raining cats and dogs" iborasi kuchli yomg'irni bildirsa, o'zbek tilida bunga yaqin ma'noni "Toshdek yog'moq" iborasi ifodalaydi. Shuningdek, ingliz tilidagi "As white as snow" va o'zbek tilidagi "Qor kabi oppoq" iboralari o'xshash obraz orqali ifodalanadi. Frazeologizmlarning lingvomadaniy jihatlari ko'plab olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Jumladan, A.V. Kunin ingliz frazeologiyasining nazariy asoslarini chuqur o'rganib, ularni tilning o'ziga xos birliklari sifatida talqin qilgan va idiomatik iboralarni tarkibiy qismlar ma'nosidan kelib chiqmaydigan birliklar sifatida izohlagan. O'zbek tilshunosligida esa Sh. Rahmatullayev frazeologik birliklarning o'ziga xos xususiyatlari va ularning milliy madaniyat bilan aloqasini tadqiq etib, bu sohada muhim ilmiy ishlar olib borgan hamda ularni ifoda va mazmun rejaları o'rtasidagi o'ziga xos munosabat asosida shakllanuvchi birliklar sifatida tavsiflagan.

Metod

Ushbu ishda o'zbek va ingliz tillariga xos frazeologik birliklarni o'rganishda turli ilmiy yondashuvlar qo'llanildi. Asosiy e'tibor qiyosiy tahlil usuliga qaratilib, ikki tildagi frazeologizmlarning umumiy va farqli tomonlari aniqlab berildi. Shu orqali ularning ma'no, tuzilish hamda uslubiy xususiyatlari o'zaro solishtirildi. Bundan tashqari, tavsifiy yondashuv yordamida frazeologik birliklarning til tizimidagi o'rni, qo'llanish xususiyatlari va nutqdagi vazifalari izchil bayon qilindi. Lingvomadaniy tahlil asosida esa ushbu birliklarning milliy qadriyatlar, an'analar va dunyoqarash bilan bog'liq jihatlari yoritildi. Tadqiqot jarayonida tanlab olingan frazeologizmlar misolida ularning tarjima jarayonidagi o'ziga xosliklari ham ko'rib chiqildi. Bu borada kontekstual tahlil usuli muhim ahamiyat kasb etib, iboralarning turli nutq sharoitlarida qanday ma'no anglatishi aniqlashtirildi. Shu bilan birga, olingan natijalarni umumlashtirish va tartibga solish orqali ilmiy xulosalar chiqarildi. Qo'llanilgan

metodlar tadqiqotning mantiqiy izchilligini ta'minlab, uning ilmiy ahamiyatini yanada oshirdi.

Natijalar

Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar o'zaro ham o'xshash, ham farqli jihatlarni namoyon etadi. Masalan, ingliz tilidagi "Break the ice" iborasi o'zbek tilidagi "Muzni eritmoq" ifodasi bilan ma'nodosh bo'lib, har ikkisi muloqotni boshlash yoki noqulay vaziyatni yumshatishni anglatadi. Shuningdek, ingliz tilidagi "Piece of cake" iborasi o'zbek tilidagi "oson bajariladigan ish" mazmuniga yaqin bo'lsa-da, ularning madaniy asoslari turlicha hisoblanadi. Ingliz tilida bunday iboralar tarixan muayyan davrlarda shakllangan bo'lsa, o'zbek tilida ular xalq og'zaki ijodi va qadimiy an'analarga borib taqaladi. Frazeologik birliklarni so'zma-so'z tarjima qilish ko'pincha noto'g'ri ma'no keltirib chiqaradi, shu sababli ular yaxlit birlik sifatida talqin qilinadi. Ularning leksik va grammatik tuzilishi turlicha bo'lishi mumkin, biroq ko'p hollarda semantik jihatdan moslik kuzatiladi.

Frazeologizmlarni tarjima qilish jarayonida tilning milliy va madaniy xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Bu esa tarjimondan yuqori darajadagi bilim va mahoratni talab etadi. Masalan, ingliz tilidagi "It is the last straw that breaks the camel's back" iborasi to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydi, balki o'zbek tilida "sabr kosasi to'ldi" tarzida ifodalanadi. Bunda iboraning asl ma'nosi saqlanib qoladi. Sotsiolingvistika tilni ijtimoiy hodisa sifatida o'rganib, unda milliy urf-odatlar va madaniy xususiyatlarning aks etishini tahlil qiladi. Shu nuqtai nazardan, frazeologik birliklar ham muayyan xalqning madaniy hayoti bilan chambarchas bog'liqdir. Frazeologizmlarni tarjima qilishda asosiy e'tibor ularning ma'nosini to'g'ri yetkazishga qaratiladi. Masalan, ingliz tilidagi "Burn the midnight oil" iborasi o'zbek tilida "tuni bilan ishlab chiqmoq" tarzida beriladi. Bunday hollarda bevosita tarjima emas, balki mos keluvchi ekvivalentni tanlash muhim ahamiyatga ega. Ayrim vaziyatlarda esa iboraning mazmunini izohlab berish talab etiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tarjima jarayonida madaniyatlararo omillar muhim rol o'ynaydi va bu jarayon tarjimondan lingvistik bilim bilan birga madaniy kompetensiyani ham talab qiladi.

Frazeologik birliklar bir tildan ikkinchi tilga quyidagi asosiy usullar orqali tarjima qilinadi:

1. to'liq ekvivalentlar yordamida;
2. muqobil variantlar asosida;
3. kalka (so'zma-so'z moslashtirish) usuli bilan;
4. tasviriy (izohlovchi) tarjima orqali.

Mulohaza

O'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarni qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu birliklar har ikki tilning ifoda imkoniyatlarini boyituvchi muhim

vositalardan biridir. Ular nutqni yanada obrazli, ta'sirchan va ixcham qilish bilan birga, muayyan xalqning madaniyati va tafakkur tarzini ham aks ettiradi. O'rganishlar natijasida ma'lum bo'ldiki, ko'plab frazeologizmlar ma'no jihatidan o'zaro yaqin bo'lsa-da, ularning tuzilishi va ifoda shakli turlicha bo'lishi mumkin. Bu farqlar tillarning tarixiy rivojlanishi, madaniy muhit va milliy mentalitet bilan bevosita bog'liqdir. Shu bilan birga, ayrim iboralar bir tilda mavjud bo'lib, boshqa tilda to'liq muqobiliga ega emasligi ham kuzatiladi. Bunday holatlar tarjima jarayonida muayyan murakkabliklarni yuzaga keltiradi. Tarjimon esa iboraning asl mazmunini saqlagan holda, unga mos keladigan variantni tanlashi yoki zarur hollarda izohli usuldan foydalanishi lozim bo'ladi. Demak, frazeologizmlarni tarjima qilish faqat til bilimini emas, balki madaniy bilim va tajribani ham talab etadi. Frazeologik birliklarni lingvomadaniy nuqtai nazardan o'rganish ularning milliy xususiyatlarini yanada aniqroq ochib beradi. Har bir ibora ortida muayyan xalqning turmush tarzi, qadriyatlari va tarixiy tajribasi mujassam bo'ladi. Shu bois, frazeologizmlarni tadqiq etish orqali tillar o'rtasidagi umumiyliklar bilan birga, ularning o'ziga xos jihatlari ham yaqqol namoyon bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologizmlarni qiyosiy o'rganish tilshunoslikda muhim o'rin tutadi. Bu yo'nalish nafaqat nazariy izlanishlar, balki tarjima amaliyoti va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda ham katta ahamiyatga ega.

Xulosa

Frazeologik birliklar tilning boy va o'ziga xos qatlamini tashkil etib, ular orqali xalqning tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari hamda dunyoqarashi namoyon bo'ladi. O'zbek va ingliz tillaridagi frazeologizmlarni lingvomadaniy asosda o'rganish ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlash, shuningdek, til bilan madaniyat o'rtasidagi mustahkam bog'liqlikni chuqurroq anglash imkonini beradi. O'tkazilgan tahlillar natijasida ma'lum bo'ldiki, frazeologik birliklar ko'pincha ma'no jihatidan yaqin bo'lsa-da, ularning ifoda shakli va obrazlilik turli madaniy omillar ta'sirida shakllangan. Bu esa har bir til egalarining o'ziga xos tafakkuri va tarixiy taraqqiyotini aks ettiradi. Shuningdek, frazeologizmlarni tarjima qilish jarayoni murakkab bo'lib, bunda iboraning mazmunini to'liq saqlab qolish muhim hisoblanadi. Shu sababli tarjimada muqobil variantlardan yoki izohlovchi usullardan foydalanish talab etiladi. Bu esa tarjimondan chuqur lingvistik bilim bilan bir qatorda madaniy kompetensiyani ham talab qiladi. Umuman olganda, mazkur tadqiqot frazeologik birliklarni o'rganish tilshunoslik va madaniyatshunoslik uchun muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Ushbu yo'nalish tarjima amaliyotini rivojlantirish, xorijiy tillarni samarali o'rganish va madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlashda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Kelgusida bu sohada yanada keng qamrovli tadqiqotlar olib borish muhim ilmiy vazifa bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyot va havolalar

1. Cambridge Idioms Dictionary. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
2. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг фразеологик луғати. –Т.: Ўқитувчи, 1977. – 224 б.
3. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии // Вопросы языкознания. 1997. No 6. – С. 37-48
4. Kunin A.V. English Phraseology: A Theoretical Course. Moskva: Nauka, 1970.
5. Longman Dictionary of English Language and Culture. – England: Cambridge University Press, 1992. – 1519 p.
6. Xolmatova, O. O. K. (2023). O ‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA MIQDOR KONSEPTINING KOGNITIV XUSUSIYATLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(7), 292-299.